

ПРЕДМЕТ ДОПИТУ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА

Стаття присвячена дослідженню проблем визначення предмета допиту судового експерта у кримінальному судочинстві. Розглянуті сутність і зміст цього поняття. Окреслено коло обставин, що можуть бути з'ясовані шляхом проведення такого допиту.

Ключові слова: предмет допиту, судовий експерт, роз'яснення й доповнення висновку судової експертизи.

Допит є процесуальною дією, під час проведення якої слідчий, суд та інші уповноважені особи отримують інформацію від допитуваного про обставини, що мають значення для встановлення істини по справі. Проте він не є простим потоком інформації; це цілеспрямований обмін останньою між суб'єктами спілкування. Цей обмін між допитуваним і допитуючим не безмежний, він обумовлений і конкретизується предметом допиту [10, с. 5], тобто обставинами, які стосуються даної справи й можуть бути з'ясовані шляхом його проведення [19, с. 102]. Правильне визначення предмета допиту забезпечує його повноту і всебічність, дозволяє точно сформулювати завдання, обрати необхідні тактичні прийоми його проведення [1, с. 4].

Проблемам предмета допиту в криміналістичній і кримінально-процесуальній літературі приділено значну увагу. Суттєвий внесок в опрацювання цих питань зробили такі вчені, як Л. Ю. Ароцкер, Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, В. К. Весельський, В. А. Журавель, Л. М. Карнеєва, В. О. Коновалова, В. В. Печерський, М. І. Порубов, А. Л. Ривлін, О. О. Соя-Серко, В. Ю. Шепітько та ін. У їх працях розглядаються питання здебільшого щодо свідків, підозрюваних, обвинувачених, підсудних і потерпілих. У той же час процесуальне становище судового експерта зумовлює специфіку предмета його допиту. На сьогодні ця проблема залишається недослідженою.

Предмет допиту визначається 2-ма чинниками: переліком обставин, що підлягають з'ясуванню по справі, й

даними, що мають бути відомі або можуть бути відомі допитуваній особі [13, с. 6]. Отже, предмет допиту в першу чергу пов'язаний із предметом доказування, тобто сукупністю передбачених кримінально-процесуальним законом обставин, які потрібно встановити по кожній кримінальній справі і які мають правове значення для правильного вирішення справи по суті [14, с. 136]. Зв'язок між ними виявляється в тому, що під час допиту з'ясовуються обставини, що входять до предмета доказування, й відбувається їх деталізація. Отримані під час допиту дані зумовлені й конкретизуються предметом доказування [25, с. 113].

Коло обставин, які можуть бути з'ясовані шляхом проведення допиту, залежать також від процесуального статусу допитуваного й від того, яку інформацію він має [24, с. 53]. Судовий експерт володіє інформацією, яка йому відома, з одного боку, у зв'язку з наявністю у нього спеціальних знань, а з другого – внаслідок ознайомлення з матеріалами кримінальної справи, що стосуються судової експертизи, її проведення й надання висновку. Дані, які є в розпорядженні судового експерта, обмежені, по-перше, його компетенцією, по-друге, інформацією, наявність якої зумовлюється проведенням судової

експертизи. Отже, предмет його допиту характеризується наявністю певної специфіки, що виражається в першу чергу в його межах, відповідно до яких необхідні дані можуть бути отримані.

Предмети допиту судового експерта й інших осіб різняться між собою. Свідки, потерпілі, підозрювані, обвинувачені й підсудні можуть бути допитані щодо обставин, що мають значення для встановлення істини по справі. Вони конкретизуються залежно від процесуального положення, яке вони займають. Предмет допиту судового експерта має конкретні межі, зумовлені об'єктивними чинниками: його процесуальним статусом, компетенцією й сутністю проведеної ним судової експертизи.

Необхідно розмежовувати предмет допиту судового експерта і предмет додаткової й повторної експертизи. Додаткова вирішує питання, які не були предметом розгляду першої експертизи, чим доповнює її. Повторна призначається для відповідей на запитання, які вже були предметом першої експертизи у випадку необґрунтованості її висновку або сумніву в її правильності [18, с. 237]. Допит судового експерта має місце за браком необхідності проведення додаткових досліджень і не повинен виходити за рамки відповідної судової експертизи, тому його

предметом можуть бути лише обставини, для з'ясування яких непотрібно здійснювати додаткові дослідження. Значить, ці процесуальні дії мають суттєву відмінність у предметах свого провадження.

У наукових правових джерелах існують різні підходи до розуміння предмета допиту судового експерта, серед яких можна виділити 2 основні напрямки, відповідно до яких розкривається зміст цього поняття: (а) визначення меж предмета допиту судового експерта і (б) розкриття сутності роз'яснень і доповнень, які слідчий чи суд має намір отримати шляхом його провадження.

За нормами кримінально-процесуального законодавства України підставою для провадження допиту судового експерта є потреба отримання роз'яснень і доповнень наданого ним висновку. Виходячи із цього більшість учених обмежують предмет допиту судового експерта предметом проведеної ним судової експертизи [Див.: 6, с. 27; 9, с. 207; 22, с. 36]. Так, Л. Ю. Ароцкер вважав, що предметом допиту судового експерта можуть бути найрізноманітніші за своїм характером обставини, що потребують його спеціальних знань, проте будь-які з них повинні стосуватися предмета проведеної експертизи. Це озна-

чає, що запитання з боку суду й учасників процесу повинні бути пов'язаними з об'єктами, дослідженими експертом у рамках питань, які ним вирішувались і знайшли своє відбиття у висновку [1, с. 107, 108]. Є. Г. Коваленко вказує, що при проведенні допиту слідчий не вправі ставити експерту запитання, щодо фактів, які стали йому відомі під час проведення експертизи, як-то повідомлення йому будь-якої інформації від свідків, потерпілих чи інших осіб, якщо остання не стосується проведення цієї експертизи [11, с. 516]. Такої ж думки дотримуються О. І. Галяшина, М. В. Галявін [7, с. 83], М. О. Громов [8, с. 82], Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський [9, с. 207]. З нашого погляду, такий підхід є доцільним для окреслення меж предмета допиту судового експерта й відповідає його меті й завданням.

У юридичних наукових джерелах є й інші формулювання предмета допиту судового експерта. Приміром, М. Й. Вільгушинський обмежує цей предмет складеним ним висновком експертизи [5, с. 86]; І. В. Веренич [4, с. 37] і М. Г. Щербаковський [26, с. 236] вважають, що ним є зміст оформленого висновку. Крім того, змістом висновку є умовивід, обґрунтований проведеними дослідженнями і професійною оцінкою судовим екс-

пертом установлених фактів [26, с. 87]. Проте доказове значення мають не тільки його висновки, а й установлені ним факти, що послужили підставою для останніх [9, с. 117]. Інакше кажучи, такий підхід обмежує можливості допиту судового експерта, залишаючи поза увагою питання додаткового характеру, які не знайшли відбиття у висновку, але з урахуванням браку необхідності у проведенні додаткових досліджень для отримання відповідних даних, можуть бути вирішені шляхом проведення допиту.

Іншої позиції дотримується А. І. Луцький, вважаючи, що допит експерта в суді не може виходити не лише за межі предмета експертизи, а й за рамки проведеного експертного дослідження [15, с. 21]. Дійсно, деякі науковці розмежовують поняття предмета судової експертизи як самостійної дії-процесу у структурі доказування і предмета пізнавальної діяльності експерта (предмета експертного дослідження), маючи на увазі в першому випадку фактичні дані, отримані в результаті використання спеціальних знань у встановленому законом порядку, а в другому – досліджувані експертом сторони, властивості, відношення об'єктів для відповіді на поставлені перед ним запитання [12, с. 190]. За своєю сутністю судова експертиза – це дослідження, заснова-

не на використанні спеціальних знань [21, с. 27]. Пізнавальна діяльність судового експерта під час здійснення судово-експертного дослідження зумовлюється предметом судової експертизи, тобто за своїм змістом предмет останньої і предмет експертного дослідження – це тожодні поняття. Ось чому немає необхідності в обмеженні предмета допиту ще й предметом експертного дослідження.

Серед науковців-криміналістів існує думка щодо розширення меж предмета допиту судового експерта шляхом включення до нього запитань, які безпосередньо не належать до предмета проведеної ним експертизи, а саме: щодо його спеціалізації, компетентності, стажу й місця роботи, взаємовідносин з особами, заінтересованими в результаті судової експертизи, та ін. [Див.: 2, с. 30; 23, 62; 26, с. 238]. Так, М. О. Богославська та Н. І. Клименко вважають, що запитання, які ставляться експертові, можуть стосуватися уточнення різних обставин: його компетенції, самопочуття й місця роботи, стану й кількості об'єктів, що надійшли для дослідження, якості їх упаковки, щодо роботи кожного з експертів в процесі проведення комісійних або комплексних експертиз та ін. Під час допиту експерта неприпустимо ставити запитання,

які не належать до його компетенції, не пов'язані з висновком, стосовно якого проводиться допит, і на які експерт надав зрозумілу відповідь у своєму висновку. Якщо виникає потреба надання відповіді на останні, треба призначати нову експертизу [2, с. 30].

Предметом судової експертизи виступають фактичні дані (обставини справи), що досліджуються і встановлюються в судочинстві на підставі спеціальних знань у різних галузях науки й техніки, мистецтва й ремесла [21, с. 29, 30]. На нашу думку, запропоновані питання не відповідають меті проведення такого допиту – отриманню роз'яснень або доповнень висновку судової експертизи. Отже, і запитання мають бути обмежені предметом проведеної експертизи. Крім того, спеціалізацію й компетентність судового експерта належить з'ясовувати до проведення ним судової експертизи, а під час проведення допиту така інформація фіксується у вступній частині протоколу для засвідчення особи судового експерта з метою дотримання належної процесуальної форми здійснення цієї процедури.

Допит судового експерта проводиться з метою роз'яснення або доповнення наданого ним висновку. Вважаємо за необхідне звернути увагу на такі поняття,

як «повідомлення про неможливість надання висновку» й «висновок про неможливість вирішення поставленого запитання». Ці відповіді мають різну сутність і процесуальне значення. Висновок судового експерта є наслідком проведення повноцінного дослідження, за результатами якого експерт доходить певних умовиводів. При формулюванні заключних висновків про неможливість дати відповідь на поставлені запитання, які є результатом експертного дослідження, можна вважати, що експертиза проведена повністю. На відміну від висновку судового експерта, у повідомленні поставлені запитання, які не вирішені не тому, що результати дослідження не дозволили це зробити, а тому, що дослідження не проводилося взагалі або не було завершено через незалежні від судового експерта причини [26, с. 100]. Таким чином, допит експерта може бути проведено лише після отримання висновку судової експертизи, в тому числі й висновку про неможливість відповіді на поставлені запитання.

Існують різні підходи до визначення сутності роз'яснень і доповнень до висновку судової експертизи. Деякі вчені виділяють також його уточнення [Див.: 18, с. 236; 21, с. 290], проте в більшості випадків вони відрізняються формулюванням загального

або більш деталізованого кола питань, які можуть бути з'ясовані шляхом допиту. Так, О. Р. Россинська вважає, що допит експерта проводиться, по-перше, для уточнення компетенції експерта та його ставлення до даної справи, по-друге, з метою роз'яснення даного висновку, коли у своїх показаннях експерт (а) пояснює сутність спеціальних термінів і формулювань, (б) обґрунтовує необхідність використання обраної методики дослідження, приладів та обладнання, (в) пояснює, як виявлені діагностичні й ідентифікаційні ознаки дозволили йому зробити ті чи інші висновки, якою мірою вони засновані на матеріалах цивільного чи кримінального судочинства. Якщо члени комісії експертів дійшли різних висновків, у ході допиту з'ясовуються причини їх розбіжностей [Див.: 20, с. 200; 21, с. 290]. Пропоновані тлумачення, незважаючи на їх загальний характер, віддзеркалюють зміст предмета допиту судового експерта. Разом із тим ми не поділяємо думку О. Р. Россинської щодо допиту судового експерта щодо питань, пов'язаних з його компетенцією і його ставлення до справи, оскільки, вважаємо, вони виходять за межі предмета такого допиту.

Докладніше визначення запитань, які можуть бути з'ясовані шляхом допиту судового експер-

та, надав М. Г. Щербаковський, який під роз'ясненням висновку експерта розуміє повідомлення ним відомостей, що уточнюють і розкривають зміст, значення наступних положень висновку: (1) причини обрання застосованої методики дослідження або відмови від інших методик чи методів вивчення властивостей об'єктів; (2) відомостей про використані в експертизі науково-технічні засоби, їх метрологічні характеристики, величину помилок виміру та ін.; (3) особливостей підготовки об'єктів до дослідження, умов відбору експериментальних зразків порівняння, кількісних і якісних змін об'єктів після проведення дослідження; (4) виявлених ідентифікаційних і діагностичних ознак досліджених об'єктів; (5) критеріїв оцінки ознак, яких експерт дотримувався при наданні проміжних і кінцевих висновків; (6) сутності окремих термінів і формулювань, наявних у тексті висновку; (7) причин протиріч між дослідною частиною (в тому числі додатками до висновку) й кінцевими висновками; (8) причини відмови експерта від надання висновку або обмеженого рішення окремих питань; (9) причини розбіжностей між обсягом поставлених запитань і висновками. Доповненням висновку експерта є: а) умовиводи та їх обґрунтуван-

ня, яких бракує у висновку, але ті, що впливають із проведених судовим експертом досліджень; б) визначення можливості подальшого дослідження об'єктів для встановлення нових обставин справи за наявності додаткових матеріалів [26, с. 237, 238].

Зазначені підходи надають можливості констатувати, що вчені-криміналісти розкривають предмет допиту судового експерта або широко, деталізуючи обставини, що можуть бути з'ясовані шляхом такого допиту, або достатньо вузько, зазначаючи лише основні його напрямки. Це залежить від ступеня узагальнення властивостей предмета. Надати вичерпний перелік роз'яснень і доповнень неможливо; він може бути конкретизований залежно від певної експертизи [4, с. 37] та обставин справи в цілому. Проте можна визначити принципи позиції, які розкривають сутність предмета допиту судового експерта, а тому важливого значення набуває визначення їх сутності.

В етимологічному розумінні слово «роз'яснювати» означає «робити щось зрозумілим; пояснювати; вносити зрозумілість у що-небудь, сприяти з'ясуванню чогось» [3, с. 1273]. Термін «доповнювати» визначається як додавати що-небудь до того, що вже є або відомо, робити його повнішим [3, с. 319].

На наше переконання, більш точним поняттям, яке розкриває сутність предмета допиту судового експерта, є уточнення, яке за своїм змістом охоплює роз'яснення й доповнення, оскільки в етимології «уточнення» означає «робити точнішим, надавати більшій точності чому-небудь; зіставляти з чимось, перевіряти точність чого-небудь, відповідність чомусь тощо; установлювати, з'ясовувати що-небудь з більшою точністю; виправляти, пояснювати або доповнювати сказане, називати з більшою точністю» [3, с. 1520]. Тому вважаємо, що предметом допиту судового експерта є уточнення (роз'яснення або доповнення) фактів та обставин, досліджених і встановлених під час проведення судової експертизи.

Предмет допиту судового експерта визначається предметом судової експертизи, а також обумовлюється її межами. За характером використовуваних спеціальних знань судові експертизи різноманітні. У загальній теорії їх прийнято поділяти на класи, роди й види [21, с. 139]. Крім того, кожен род (вид) судової експертизи має свій предмет. Тому, вважаємо, предмет допиту судового експерта зумовлюється предметом судової експертизи, її класом, родом і видом.

Під час проведення допиту може бути поставлено запитання, що має самостійне доказове значення (наприклад, чи міг потерпілий пересуватися після отриманих поранень?) [16, с. 55]. У низці випадків у процесі проведення судової експертизи виявляється можливість розширити зміст предмета експертного дослідження, якщо в нього включені обставини, встановлення яких спочатку не було її метою. У цих випадках з'ясовується, що об'єкти дослідження містять більшу кількість фактів, що належать до предмета експертизи, ніж це вбачалося слідчому (суду) в момент призначення останньої [17, с. 110]. Таким чином, при допиті судового експерта можуть бути з'ясовані питання, які не ставилися для вирішення при призначенні судової експертизи, проте вирішення яких не вимагає додаткових досліджень, а впливає з проведених.

З нашого погляду, всі обставини, які входять до предмета допиту судового експерта, залежно від характеру їх змісту можна поділити на певні види. Це обставини:

1) спрямовані на роз'яснення методики судової експертизи: її сутність і можливості, наявність альтернативних методик, причини обрання або відмови від певної методики, причини

і значення відступу від загальноприйнятої методики, наукова обґрунтованість, її апробація й сертифікація, досвід застосування на практиці, структура й послідовність процесу дослідження, граничні умови застосування певної методики;

2) які роз'яснюють питання щодо застосованих методів і засобів судової експертизи: їх ефективність для вирішення тих чи інших експертних завдань, наявність додаткових (допоміжних) методів, погрішність вимірів і розрахунків, критерії оцінювання проміжних і кінцевих висновків, що застосовуються експертом під час їх формулювання й перевірки;

3) які уточнюють сутність і значення одержаних результатів судової експертизи: повнота отриманих відповідей, достовірність, точність, ступінь надійності, причини надання ймовірного висновку,

4) спрямовані на уточнення (роз'яснення або доповнення) окремих питань, що ставилися перед судовим експертом;

5) спрямовані на роз'яснення фактів, установлених у результаті прояву ініціативи судовим експертом;

6) необхідні для пояснення виявлених розбіжностей (їх причин, умов і значення): між дослідницькою частиною й висновком, між висновками членів

комісії експертів, між висновками первинної й повторної судових експертиз;

7) які роз'яснюють причини неможливості надання висновку або обмеженість вирішення окремих поставлених питань.

Список літератури: 1. *Ароцкер Л. Е.* Тактика и этика судебного допроса: моногр. / Л. Е. Ароцкер. – М.: Юрид. ли., 1969. – 120 с. 2. *Богославська М. О.* Допит експерта слідчим і в суді / М. О. Богославська, Н. І. Клименко // Криміналіст. вісн. – 2010. – № 1(13). – С. 29-34. 3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с. 4. *Веренич И. В.* Допрос эксперта и специалиста при расследовании преступлений в сфере строительства / И. В. Веренич // Известия Рос. гос. пед. ун-та: Аспирантские тетради. – СПб.: РГПУ, 2008. – № 37 (80). – С. 36-40. 5. *Вільгушинський М. Й.* Тактика судового слідства в системі криміналістики: моногр. / М. Й. Вільгушинський. – Х.: Право, 2010. – 168 с. 6. *Гайнельзянова В. Р.* Использование специальных знаний при расследовании преступлений, связанных с нарушением правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук / В. Р. Гайнельзянова. – Челябинск: Южно-Урал. гос. ун-т, 2012. – 31 с. 7. *Галяшина Е. И.* Особенности допроса эксперта и специалиста в суде присяжных / Е. И. Галяшина, Н. В. Галяшин // Воронежские криминалистические чтения: сб. науч. тр. – Вып. 12. – Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2010. – С. 82-95. 8. *Громов Н. А.* Показания эксперта как источник доказательств / Н. А. Громов, Е. Ю. Попова // Уголов. право. – 2003. – № 3. – С. 81, 82. 9. *Грошевий Ю. М.* Докази і доказування у кримінальному процесі: наук.-практ. посіб. / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. – К.: КНТ; Вид. Фурса С. Я., 2006. – 272 с. 10. *Журавель В. А.* Допрос потерпевшего и использование его показаний для построения методики расследования отдельных видов преступлений: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук / Журавель Владимир Андреевич. – Х., 1983. – 17 с. 11. *Коваленко Є. Г.* Теорія доказів у кримінальному процесі України: підруч. / Є. Г. Коваленко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 632 с. 12. *Комиссарова Я. В.* Концептуальные основы профессиональной деятельности эксперта в уголовном судопроизводстве: моногр. / Я. В. Комиссарова. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 240 с. 13. *Коновалова В. Е.* Допрос тактика и психология: моногр. / В. Е. Коновалова. – Х.: Вид. СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. – 176 с. 14. Кримінальний процес: підручник / за ред.: Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної. – Х.: Право, 2010. – 608 с. 15. *Луцький А. І.* Особливості проведення судово-психологічної експертизи в суді першої інстанції і оцінка її висновків судом / А. І. Луцький // Університ. наук. зап.: Часопис Івано-Франк. ун-ту права: наук. журн. – 2009. – № 2. – С. 15-23. 16. *Орлов Ю. К.* Заключение эксперта и его оценка по уголовным делам / Ю. К. Орлов. – М.: Юрист, 1995. – 64 с. 17. *Петрухин И. Л.* Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе : моногр. / И. Л. Петрухин. – М.: Юрид. лит., 1964. – 264 с. 18. *Порубов Н. И.* Допрос в советском уголовном судопроизводстве: моногр. / Н. И. Порубов. – Минск : Вышэйш. шк., 1973. – 368 с. 19. *Ривлин А. Л.* Предмет допроса в советском уголовном процессе / А. Л. Ривлин // Учен. зап. Харьков. юрид. ин-та. – 1940. – Вып. 2. – С. 101-112. 20. *Россинская Е. Р.* Настольная книга судьи. Судебная экспертиза: науч. изд. / Е. Р. Россинская, Е. И. Галяшина. – М.: Проспект, 2010. – 464 с. 21. *Россинская Е. Р.* Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе: моногр. / Е. Р. Россинская. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Норма, 2009. – 688 с. 22. *Тетюев С.* Формы использования специальных знаний / С. Тетюев // Законность. – 2009. – № 11. – С. 35-39. 23. *Ус И. И.* Особенности оценки заключения эксперта / И. И. Ус // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – Вып. 8. – Х.: Право, 2008. – С. 57-65. 24. *Шепітько В. Ю.* Довідник слідчого: довідк. вид. / В. Ю. Шепітько. – К.: Вид. дім «Ін Юре», 2008. – 208 с. 25. *Шепітько В. Ю.* Предмет допроса несовершеннолетних / В. Ю. Шепітько // Актуальные проблемы правовой реформы: сб. науч. тр. – К.: УМК ВО, 1990. – С. 112-117. 26. *Щербаковский М. Г.* Призначення та проведення судових експертиз: моногр. / М. Г. Щербаковський. – Х.: Фактор, 2011. – 400 с.

ПРЕДМЕТ ДОПРОСА СУДЕБНОГО ЕКСПЕРТА

Демидова Е. Е.

Статья посвящена исследованию проблем определения предмета допроса судебного эксперта в уголовном судопроизводстве. Рассмотрены сущность и содержание этого понятия. Очерчен круг обстоятельств, которые могут быть выяснены путем проведения такого допроса.

Ключевые слова: предмет допроса, судебный эксперт, разъяснение и дополнение заключения судебной экспертизы.

THE SUBJECT OF INTERROGATION OF JUDICIAL EXPERT

Demidova E. E.

The article is devoted to the problems of defining the subject of interrogation of judicial expert in a criminal trial. The essence and content of this term are considered. Formulated range of circumstances that can be clarified through such interrogation

Key words: subject of interrogation, judicial expert, clarifications and additions of the conclusion of judicial examination.

Надійшла до редакції 15.06.2012 р.

УДК 341.231.14

Г. А. Прохазка,
*здобувачка при кафедрі
міжнародного права
Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків*

**РОЛЬ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
У МІЖНАРОДНІЙ БОРОТЬБІ З ГОЛОДОМ
(КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)**

У статті досліджуються питання становлення співпраці перших неурядових організацій у їх міжнародній боротьбі з голодом. З'ясовуються проблеми, з якими зіткнулися ці організації, а також особливості деяких міжнародних договорів, укладених з державами під час надання допомоги постраждалому населенню.

Ключові слова: голод, міжнародні організації, міжнародна допомога, Червоний Хрест, АРА.

Теоретичне дослідження перших неурядових організацій почалося з 70-х років XIX ст. з питання міжнародної правосуб'єктності міжнародних приватних асоціацій. До засно-